

Syntaks og semantik

Lektion 5

19 februar 2007

Regulære sprog

1	Bogstaver, ord og sprog	(13f, 44)
2	Deterministiske endelige automater	(35f, 40)
3	Nondeterministiske endelige automater	(53–56)
4	Lukningsegenskaber	(45f, 58–63, 85)
5	Regulære udtryk	(64, 67, 69–74)
6	Oversigt	
7	Ikke-regulære sprog	(77–80)
8	Anvendelser	
9	At forstå	
10	En anden bog	

- **alfabet**: en endelig mængde, normalt betegnet Σ
- **bogstav / tegn / symbol**: et element i Σ
- **ord / streng**: en endelig følge (a_1, a_2, \dots, a_k) af bogstaver.
Normalt skrevet uden parenteser og komma: $a_1 a_2 \dots a_k$
- ε : det tomme ord (med 0 bogstaver)
- at **sammensætte** ord: $abe \circ kat = abekat$
- ε er **identiteten** for \circ : $w \circ \varepsilon = \varepsilon \circ w = w$ for alle ord w

- **Sprog (over Σ)**: en mængde af ord med bogstaver fra Σ
- \emptyset : det tomme sprog
- Σ^* : sproget bestående af *alle* ord over Σ

\Rightarrow L er et sprog over Σ hvis og kun hvis $L \subseteq \Sigma^*$

- Givet sprog $L_1, L_2 \subseteq \Sigma^*$, da kan vi danne sprogene

- $L_1 \cup L_2 = \{w \mid w \in L_1 \text{ eller } w \in L_2\}$

foreningsmængden

- $L_1 \circ L_2 = \{w_1 \circ w_2 \mid w_1 \in L_1 \text{ og } w_2 \in L_2\}$

sammensætningen

- $L_1^* = \{w_1 \circ w_2 \circ \dots \circ w_k \mid \text{alle } w_i \in L_1\}$

stjernen

- Disse 3 operationer kaldes de **regulære operationer** på sprog.
- Vi kan også danne andre sprog; de vigtigste andre operationer:
 - $L_1 \cap L_2 = \{w \mid w \in L_1 \text{ og } w \in L_2\}$
 - $\bar{L}_1 = \Sigma^* \setminus L_1 = \{w \in \Sigma^* \mid w \notin L_1\}$

fællesmængden

komplementet

- **Definition 1.5:** En **deterministisk endelig automat (DFA)** er en 5-tupel $M = (Q, \Sigma, \delta, q_0, F)$, hvor delene er
 - 1 Q : en endelig mængde af tilstande
 - 2 Σ : input-alfabetet
 - 3 $\delta : Q \times \Sigma \rightarrow Q$: transitionsfunktionen
 - 4 $q_0 \in Q$: starttilstanden
 - 5 $F \subseteq Q$: mængden af accepttilstande
- M siges at **acceptere** et ord $w \in \Sigma^*$ hvis der findes $w_1, w_2, \dots, w_k \in \Sigma$ og $r_0, r_1, \dots, r_k \in Q$ således at $w = w_1 w_2 \dots w_k$ og
 - 1 $r_0 = q_0$,
 - 2 $r_{i+1} = \delta(r_i, w_{i+1})$ for alle $i = 0, 1, \dots, k - 1$, og
 - 3 $r_k \in F$.
- Sproget som **genkendes** af M er $\llbracket M \rrbracket = \{w \in \Sigma^* \mid M \text{ accepterer } w\}$.
- **Definition 1.16:** Et sprog siges at være **regulært** hvis der findes en DFA der genkender det.

- **Definition 1.37:** En **nondeterministisk endelig automat (NFA)** er en 5-tupel $M = (Q, \Sigma, \delta, q_0, F)$, hvor delene er
 - 1 Q : en endelig mængde af tilstande
 - 2 Σ : input-alfabetet
 - 3 $\delta : Q \times (\Sigma \cup \{\varepsilon\}) \rightarrow \mathcal{P}(Q)$: transitionsfunktionen
 - 4 $q_0 \in Q$: starttilstanden
 - 5 $F \subseteq Q$: mængden af accepttilstande
- M siges at **acceptere** et ord $w \in \Sigma^*$ hvis der findes $w_1, w_2, \dots, w_k \in \Sigma \cup \{\varepsilon\}$ og $r_0, r_1, \dots, r_k \in Q$ således at $w = w_1 w_2 \dots w_k$ og
 - 1 $r_0 = q_0$,
 - 2 $r_{i+1} \in \delta(r_i, y_{i+1})$ for alle $i = 0, 1, \dots, k - 1$, og
 - 3 $r_k \in F$.
- Sproget som **genkendes** af M er $\llbracket M \rrbracket = \{w \in \Sigma^* \mid M \text{ accepterer } w\}$.

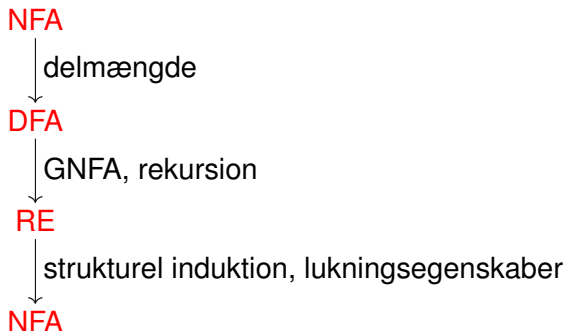
- Enhver DFA er også en NFA.
- **Sætning 1.39:** Til enhver NFA findes der en DFA der genkender samme sprog.
- **Bevis** ved brug af
 - **delmængdekonstruktionen:** Hvis NFAen har tilstandsmængde Q , skal DFAens tilstandsmængde være $\mathcal{P}(Q)$
 - og **ε -aflukningen:** Den nye transitionsfunktion skal være $\delta'(R, a) = \{q \in Q \mid q \text{ kan nås fra } R \text{ ved en } a\text{-transition efterfulgt af 0 eller flere } \varepsilon\text{-transitioner}\}$

- **Sætning 1.45, 1.47, 1.49:** Mængden af regulære sprog er **lukket** under de regulære operationer. Dvs. $A_1, A_2 \in \Sigma^*$ regulære $\Rightarrow A_1 \cup A_2, A_1 \circ A_2, A_1^*$ regulære
- **Bevis** ved at sammensætte NFAs på en meget intuitiv måde
- **Sætning 1.25 (fodnote):** Mængden af regulære sprog er lukket under \cap .
- **Bevis** ved at konstruere produktet af to **DFA**s
- **Opgave 1.14:** Mængden af regulære sprog er lukket under $-$ (komplement)
- **Bevis** ved at bytte om på accept- og reject-tilstandene i en **DFA**

- **Definition 1.52:** Et **regulært udtryk** over et alfabet Σ er et udtryk af formen
 - 1 a for et $a \in \Sigma$, ε eller \emptyset ,
 - 2 $(R_1 \cup R_2)$, $(R_1 \circ R_2)$ eller (R_1^*) , hvor R_1 og R_2 er regulære udtryk.
- **Sproget**, som et regulært udtryk R beskriver, betegnes $\llbracket R \rrbracket$ og er defineret som følger:
 - 1 $\llbracket a \rrbracket = \{a\}$, $\llbracket \varepsilon \rrbracket = \{\varepsilon\}$ og $\llbracket \emptyset \rrbracket = \emptyset$,
 - 2 $\llbracket R_1 \cup R_2 \rrbracket = \llbracket R_1 \rrbracket \cup \llbracket R_2 \rrbracket$, $\llbracket R_1 \circ R_2 \rrbracket = \llbracket R_1 \rrbracket \circ \llbracket R_2 \rrbracket$ og $\llbracket R_1^* \rrbracket = \llbracket R_1 \rrbracket^*$
- **Sætning 1.54:** Et sprog er regulært hvis og kun hvis det kan beskrives ved et regulært udtryk.
- (følger af Lemma 1.55 og Lemma 1.60)

- **Lemma 1.55:** Hvis et sprog genereres af et regulært udtryk, da er det regulært.
- **Bevis** ved brug af **strukturel induktion**:
 - 1 Vis at de basale regulære udtryk a , ε og \emptyset kan konverteres til NFAs
 - 2 Konvertér sammensætninger af regulære udtryk til sammensætninger af NFAs
- **Lemma 1.60:** Hvis et sprog er regulært, da kan det beskrives ved et regulært udtryk.
- **Bevis** ved brug af
 - **generaliserede NFAs:** Konvertér en DFA til en GNFA, der har regulære udtryk på transitionerne (i stedet for bare bogstaver)
 - og **rekursion:** Konvertér en GNFA til en ny med én tilstand mindre, ved at fjerne en tilstand og lave tilsvarende ændringer på transitionerne.

Tre formalismer der beskriver den samme klasse af sprog:

– Findes der endnu andre formalismer til det? Jep, f.x. regulære grammatikker.

- **Sætning 1.70 (Pumpelemmaet):** For ethvert regulært sprog A findes der et (naturligt) tal p (**pumpelængden**) således at ethvert ord $s \in A$ der har længde mindst p kan **pumpes**, dvs. opsplittes i tre stykker, $s = xyz$, med
 - $|y| \geq 1$ og $|xy| \leq p$,
 - og således at ordene $xy^iz \in A$ for alle $i \in \mathbb{N}_0$.
- **Bevis** ved at tage en DFA for A og lade p være antallet af dens tilstande
- **Anvendelse:** At vise at et givet sprog B **ikke er regulært**:
 - 1 *antag* at B er regulært
 - 2 så må der findes en pumpelængde p for B
 - 3 tag et velegnet ord s som
 - har længde $|s| \geq p$, dvs. bør kunne pumpes,
 - men som *ikke kan pumpes*.
 - 4 Modstrid!

- `grep`, `sed`, teksteditorer etc.: konverterer et givet regulært udtryk til en **NFA** for at søge og erstatte
- `lex`, `flex` etc.: konverterer et eller flere givne regulære udtryk til en **DFA** der kan bruges til **leksikalsk analyse**

[sok.lex]

Vigtige emner indtil nu

- Sprog ✓
- DFA, NFA ✓
- Konvertering $\text{NFA} \rightarrow \text{DFA}$ ✓
- Lukningsegenskaber (+ beviser) ✓
- Regulære udtryk ✓
- Konvertering $\text{RE} \rightarrow \text{NFA}$ ✓
- Konvertering $\text{DFA} \rightarrow \text{RE}$?
- Pumpelemma (+ bevis) ✓
- Anvendelse af pumpelemma ?

At forstå (på forskellige måder)

	formelt	grafisk	ved eksempel
Sætninger	✓		✓
Beviser	✓	✓	✓
Anvendelser	✓	✓	✓

Hvis I synes at *Sipser* er for blød, eller hvis I vil vide mere end hvad *Sipser* skriver om, prøv at kigge i

Hopcroft, Motwani, Ullman: Introduction to automata theory, languages, and computation. 2nd ed.
Addison-Wesley, 2001

Kontekst-frie grammatikker

- 11 Kontekst-frie sprog
- 12 Eksempel
- 13 Definition
- 14 Parse-træer
- 15 Opsummering
- 16 **Sok**

- **Problem:** Mange interessante sprog er **ikke regulære**. F.x.
 - sproget *ADD* fra opgave 1.53
 - sproget L_3 fra syntaksopgaven
 - programmeringssprog generelt
- Brug for “stærkere” værktøjer til at beskrive dem:
 - **kontekst-frie grammatikker (CFG)** for at *generere* dem
 - **push-down-automater (PDA)** for at *genkende* dem
- sprog genereret af CFGs = sprog genkendt af PDAs = **kontekst-frie sprog**
- Er alle sprog kontekst-frie? *Nej*.
- **Anvendelse:** parsere

En kontekstfri grammatik:

$$S \xrightarrow{1} ASB$$

$$S \xrightarrow{2} \varepsilon$$

$$A \xrightarrow{3} 0$$

$$B \xrightarrow{4} 1$$

- S, A, B : variable
- $0, 1$: terminaler
- startvariablen: S

At generere ord:

- $S \xRightarrow{2} \varepsilon$ ✓
- $S \xRightarrow{1} ASB \xRightarrow{2} A\varepsilon B \xRightarrow{3} 0B \xRightarrow{4} 01$ ✓
- $S \xRightarrow{1} ASB \xRightarrow{1} AASBB \xRightarrow{2} AA\varepsilon BB \xRightarrow{3,3,4,4} 0011$ ✓
- $S \xRightarrow{1,\dots,1} A^n S B^n \xRightarrow{2} A^n \varepsilon B^n \xRightarrow{3,4} 0^n 1^n$
- grammatikken genererer sproget $\{0^n 1^n \mid n \in \mathbb{N}_0\}$

Definition 2.2: En **kontekstfri grammatik (CFG)** er en 4-tupel $G = (V, \Sigma, R, S)$, hvor delene er

- ① V : en endelig mængde af **variable**
- ② Σ : en endelig mængde af **terminaler**, med $V \cap \Sigma = \emptyset$
- ③ $R : V \rightarrow \mathcal{P}((V \cup \Sigma)^*)$: **produktioner / regler**
- ④ $S \in V$: **startvariablen**

– produktioner skrives $A \rightarrow w$ i stedet for $w \in R(A)$

- Hvis $u, v, w \in (V \cup \Sigma)^*$ er ord og $A \rightarrow w$ er en produktion, siges uAv at **frembringe** uwv : $uAv \Rightarrow uwv$.
- Hvis $u, v \in (V \cup \Sigma)^*$ er ord, siges u at **derivere** v : $u \xRightarrow{*} v$, hvis $u = v$ eller der findes en følge u_1, u_2, \dots, u_k af ord således at $u \Rightarrow u_1 \Rightarrow u_2 \Rightarrow \dots \Rightarrow u_k \Rightarrow v$.
- **Sproget** som G genererer er $\llbracket G \rrbracket = \{w \in \Sigma^* \mid S \xRightarrow{*} w\}$.

– dvs. et ord $w \in \Sigma^*$ genereres af G hvis og kun hvis der findes en **derivation** $S \Rightarrow w_1 \Rightarrow w_2 \Rightarrow \dots \Rightarrow w_k \Rightarrow w$, hvor alle $w_i \in (V \cup \Sigma)^*$.

Eksempel 2.3: $G_3 = (\{S\}, \{a, b\}, R, S)$ med produktioner

$$S \rightarrow aSb \mid SS \mid \varepsilon$$

Et par derivationer:

- $S \Rightarrow \varepsilon$
- $S \Rightarrow aSb \Rightarrow ab$
- $S \Rightarrow aSb \Rightarrow aSSb \Rightarrow aaSbSb \Rightarrow aaSbaSbb \Rightarrow aababb$

Generelt er det nok at opskrive *produktionerne* for at specificere en kontekstfri grammatik:

- de variable er venstresiderne
- terminalerne er alle andre bogstaver
- startvariablen er venstresiden af den *øverste* produktion

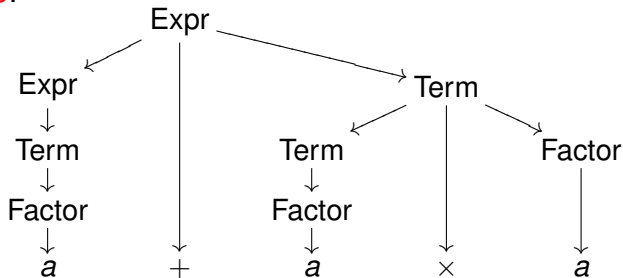
Eksempel 2.4: Aritmetiske udtryk

$$\text{Expr} \rightarrow \text{Expr} + \text{Term} \mid \text{Term}$$
$$\text{Term} \rightarrow \text{Term} \times \text{Factor} \mid \text{Factor}$$
$$\text{Factor} \rightarrow (\text{Expr}) \mid a$$

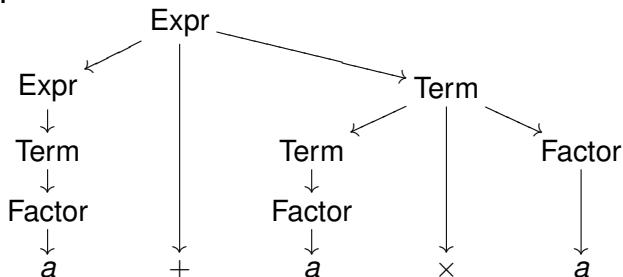
En derivation:

$$\begin{aligned} \text{Expr} &\Rightarrow \text{Expr} + \text{Term} \Rightarrow \text{Term} + \text{Term} \xRightarrow{*} \text{Factor} + \text{Term} \times \text{Factor} \\ &\Rightarrow \text{Factor} + \text{Factor} \times \text{Factor} \xRightarrow{*} a + a \times a \end{aligned}$$

Et **parse-træ**:

Et **parsetræ**:

- Parsetræer udtrykker **betydningen** af et ord
- At parse: programkode \rightsquigarrow parsetræ \rightsquigarrow ...
- En kontekstfri grammatik i hvilken der er et ord der har to *forskellige* parsetræer kaldes **tvetydig**.
- to forskellige parsetræer \Rightarrow to forskellige *betydninger*
 \Rightarrow **BAD**

Opsummering:

- CFG: et (endeligt) antal **produktioner** af formen $A \rightarrow s_1 \mid s_2 \mid \dots s_k$ for symboler A og strenge s_1, s_2, \dots, s_k .
- “|” kendetegner *alternativer* (nondeterminisme!)
- symboler på venstre side af produktionerne: **variable** (eller **non-terminaler**)
- alle andre symboler: **terminaler**
- venstre side af *første* produktion: **startsymbolet**
- at **frembringe**: $uAv \Rightarrow uwv$ hvis $A \rightarrow w$ er en produktion
- hvis w er en streng af *terminaler*: grammatikken **genererer** w hvis der findes en **derivation** $S \Rightarrow w_1 \Rightarrow \dots \Rightarrow w_k \Rightarrow w$, hvor alle w_i er strenge af terminaler og variable.
- vigtigt: **parsetræer**
- **Definition:** Et sprog siges at være **kontekstfrit** hvis det kan genereres af en CFG.

Eksempel: En CFG til sproget

$$\{w \in \{a, b\}^* \mid \text{antallet af } a \text{ i } w = \text{antallet af } b \text{ i } w\}$$

Idé: Variable som *tilstande*:

- S : Jeg har set lige mange a og b
- A : Jeg mangler et a
- B : Jeg mangler et b

$$S \rightarrow aB \mid bA \mid \varepsilon$$

$$A \rightarrow aS \mid bAA$$

$$B \rightarrow bS \mid aBB$$

(opgave 2.21!)

Eksempel: En (ufuldstændig og ikke helt rigtig) CFG for **Sok**

$\text{ProGram} \rightarrow \text{VarErkList} ; \text{MetErkList}$

$\text{VarErkList} \rightarrow \text{VarErk} ; \text{VarErkList} \mid \varepsilon$

$\text{VarErk} \rightarrow \text{var VarNavn} = \text{HelTal}$

$\text{MetErkList} \rightarrow \text{MetErk} ; \text{MetErkList} \mid \varepsilon$

$\text{MetErk} \rightarrow \text{metode MetNavn StateMentList end}$

$\text{StateMentList} \rightarrow \text{StateMent} ; \text{StateMentList} \mid \varepsilon$

$\text{StateMent} \rightarrow \text{MetKald} \mid \text{TilSkriv}$

$\text{TilSkriv} \rightarrow \text{VarNavn} := \text{ArUdtryk}$

$\text{MetKald} \rightarrow \text{kald MetNavn}$